

Kvalitativní výzkum v informační vědě a knihovnictví

Gabriela Šimková
6. 10. 2016

Postupné pronikání do oboru

- ⦿ 80. léta = velmi okrajová záležitost – 1–2 výzkumy ze 100 mají kvali povahu (Järvalin & Vakkari 1993, Melon 1990)
- ⦿ 90. léta = situace se velmi rychle mění (Fidel, 1993)
- ⦿ dnes kvalitativní metody nedílnou součástí výzkumu v informační vědě a knihovnictví

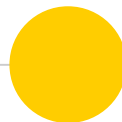

Schéma kvantitativního výzkumu

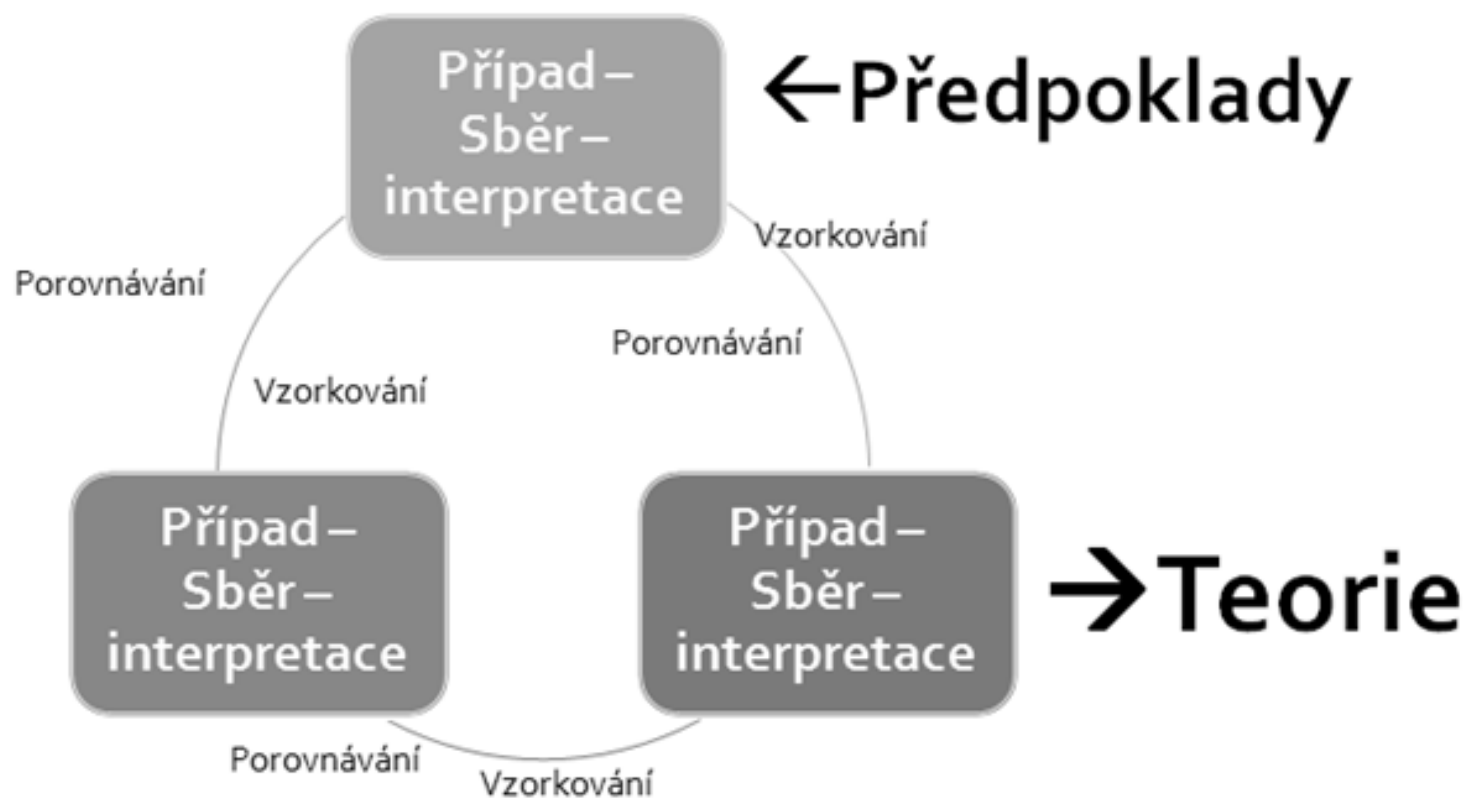
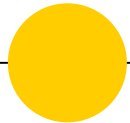

Schéma kvalitativního výzkumu

Co je kvalitativní výzkum?

Beletrie psané pod přísahou

MacDonald (cit. podle Bridges, 2003) kdysi prohlásil, že kvalitativní výzkum je beletrie psaná pod přísahou. Neexistuje důležitější epistemologická otázka, než Co je tato přísaha? K čemu jsme jako badatelé zavázáni a proč?” (Švaříček, Šed'ová 2007).

“

Proces hledání porozumění

„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému.

Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ (Creswell)

“

Proces zkoumání

“Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu.” (Švaříček, Šed'ová 2007)

“

Kvantitativní výzkum

- ◉ Deduktivní
- ◉ Testování teorií, hypotéz
- ◉ Strukturované, standardizované metody (dotazník)
- ◉ Velký výzkumný vzorek
- ◉ Redukce informací
- ◉ Zprostředkovaný kontakt s respondenty

Kvalitativní výzkum

- ◉ Induktivní
- ◉ Vytváření teorií
- ◉ Rozhovor, pozorování
- ◉ Menší výzkumný vzorek
- ◉ Vyčerpávající informace o případu
- ◉ Těsný a dlouhodobý kontakt

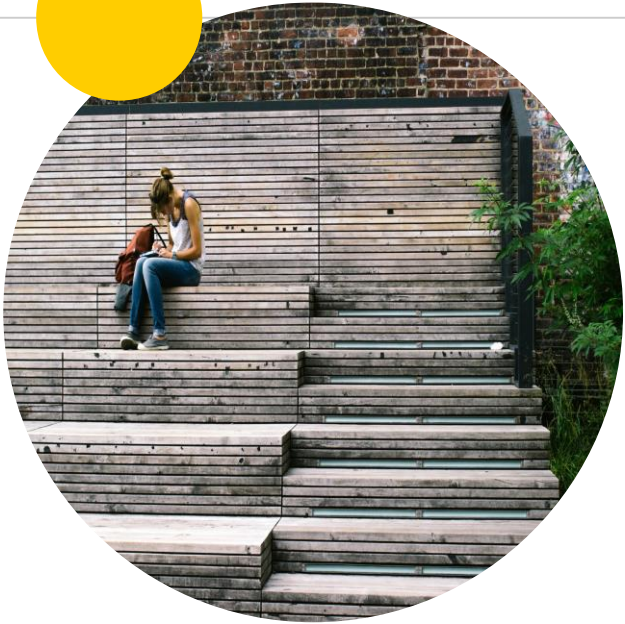
Kvantitativní výzkum

- ⦿ Matematické, statistické zpracování
- ⦿ Generalizace je možná
- ⦿ Vysoká reliabilita
- ⦿ Nízká validita

Kvalitativní výzkum

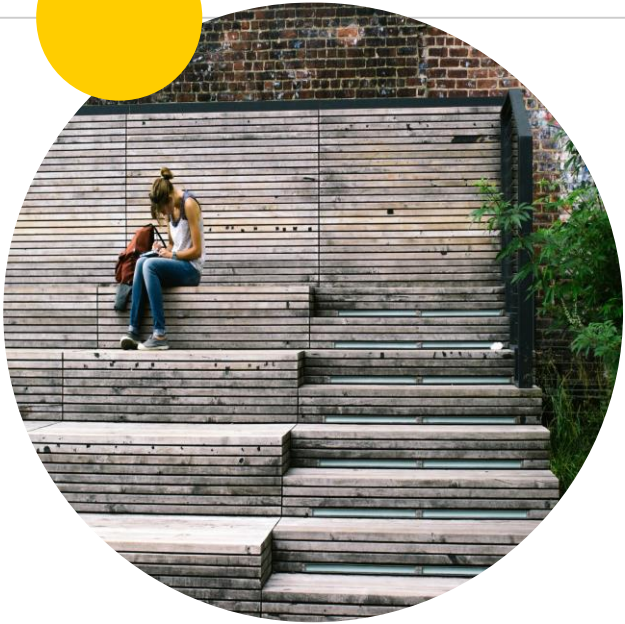
- ⦿ Kódování
- ⦿ Generalizace je nemožná
- ⦿ Reliabilita je nízká
- ⦿ Vysoká validita

Základní charakteristiky I

- ◉ Výzkum probíhá v přirozeném prostředí
- ◉ Hlavním výzkumným nástrojem je sám výzkumník
- ◉ Více zdrojů dat = kombinace metod (studium dokumentů, rozhovory, pozorování...)
- ◉ Holistický přístup

Základní charakteristiky II

- Induktivní logika výzkumu = kvalitativní výzkumníci tvoří kategorie a kódy „zdola nahoru“ – organizováním a kategorizováním pozorovaných jevů
- Významy určují účastníci výzkumu
- Kvalitativní výzkum se snaží porozumět lidem z jejich vlastního pohledu
- Plán výzkumu se vyvíjí v průběhu zkoumání
- Výzkum je interpretativní = interpretaci významů vytvářejí jak účastníci výzkumu, tak výzkumníci i čtenáři výzkumné zprávy

Kvalitativní vs. kvantitativní

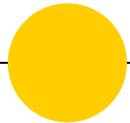
Kvalitativní:

vstupujeme do nového terénu – pokud máme nové téma, nedokážeme identifikovat proměnné a způsob jejich měření,
pokud chceme usilovat o podrobnější pochopení zkoumaného jevu,
pokud naše hlavní výzkumná otázka začíná slovem PROČ,
nemáme-li ambici své závěry zobecňovat na populaci,
pokud chceme studovat aktéry v přirozeném prostředí.

Kvantitativní:

chceme ověřit hypotézy, které jsme vyvodili z teorie,
chceme závěry zobecňovat na populaci,
naše otázky začínají slovem KOLIK, JAK.

5 základních přístupů ke kvalitativnímu výzkumu

Creswell (2007)

- ◉ Narativní přístup
- ◉ Fenomenologie
- ◉ Etnografický přístup
- ◉ Případová studie
- ◉ Zakotvená teorie

Narativní (biografický) přístup

- využívá strategii převyprávění příběhů účastníků výzkumu prostřednictvím strukturálních nástrojů
- Cíl: zachytit pohled účastníka, pochopit smysl
- Rekonstrukce života skrze aktuální pohled – narativní biografie
- Narativní analýza – zkoumáme i žánr, jakým je příběh vyprávěn

Fenomenologie

- zkoumá **zkušenost** konkrétního člověka z jeho perspektivy
- Uvědomuje si, že v tomto porozumění hraje ústřední roli také výzkumníkova zkušenost a jeho pohled na svět, stejně jako interakce mezi ním a participantem (tzv. hermeneutický kruh)
- Malá skupina (5–8 lidí), ale hloubkové zkoumání

Etnografický přístup

- využívá detailní a přesné popisy, které poté analyzuje
- základ v antropologii
- realitu je potřeba pozorovat a popsat „taková, jaká je“ (naturalistická tradice) – pozorování, rozhovory
- **Cíl:** hustý popis (thick description – Clifford Geertz)
- Extenzivní výzkum v terénu, zúčastněné pozorování, život v komunitě
- je potřeba větší skupina (15–20), výzkum probíhá v přirozeném prostředí, interakce s dalšími skupinami

Případová studie

- ◉ Detailní zkoumání jednoho nebo několika málo případů
- ◉ Sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců
- ◉ Cíl: zachycení složitého případu a popis vztahů v jejich celistvosti

Zakotvená teorie (Glaser, Strauss 1967; Strauss, Corbin 1990)

- Pokus o **vytvoření nové teorie** na základě sběru dat o studovaném fenoménu – vysvětluje výzkumník, nikoliv aktér
- 1. (Objektivní) **odstup od problému** (vstup do terénu bez prekonceptcí) – zeptej se: Co se tam děje? Je má domněnka o tom, co se děje, ve shodě s daty?
- 2. **Skeptický duch**: Vysvětlení pocházejí z literatury či zkušeností. Chápej všechna vysvětlení jako prozatimní. Neustále je konfrontuj s daty.
- 3. Drž se **výzkumných procedur**.

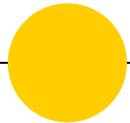

Zakotvená teorie (Glaser, Strauss 1967; Strauss, Corbin 1990)

- **Theoretical sampling** – současně probíhá sběr dat, analýza, výběr vzorku, až dojde k teoretické saturaci
- **Metoda konstantního srovnávání** – metodologie není vytvořena předem, ale během výzkumu
- Striktně daná pravidla kódování a zpracování výzkumu (datové úryvky – kódy – kategorie)

Etika výzkumných šetření

Etika výzkumu nabádá k tomu, aby badatelé nesledovali své zájmy na úkor zájmů osob, které se výzkumu účastní. Nikdo nemá právo vyvíjet výzkumné úsilí nad rámec základních hodnot společnosti.

“

Etický kodex

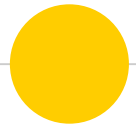
Určuje mravní zásady, jimž se (dobrovolně či povinně dle právních ustanovení) podřizují jedinci ve svém společenském jednání

- APA (American Psychological Association) - Ethical Principles of Psychologists <http://www.apa.org/ethics/code/>
- Etický kodex výzkumných pracovníků v Akademii věd České republiky http://www.cas.cz/o_avcr/zakladni_informace/dokumenty/eticky_kodex.html
- Etický kodex výzkumu Slezské univerzity v Opavě http://www.slu.cz/slu/cz/dokumenty/eticke-kodexy/eticky_kodex_vyzkumu_su

- Důvěra ve vědu je založena na důvěře v poctivost výzkumných pracovníků při získávání nových výsledků.
- Výsledky i jejich výklad si může ověřit vědecká obec, ne však veřejnost, které jsou nové poznatky především určeny.
- Aby věda zůstala hodnověrná, je nezbytné, aby se výzkumní pracovníci ve své práci řídili základními mravními principy, zejména poctivostí a čestností.

Zásady APA

- 1) *potenciálním probandům předem sdělit, co se bude v rámci výzkumu dít, aby k tomu mohli poskytnout informovaný souhlas*
- 2) *probandy informovat o tom, že kdykoliv mohou z výzkumu odejít*
- 3) *minimalizovat jakoukoliv újmu a pocit nepohody*
- 4) *zajišťovat důvěrnost dat získaných od probandů*
- 5) *v případě, že je klamání nezbytné, probandy po ukončení detailně informovat o tom, co se stalo a proč*

“

The Belmont Report

Ethical Principles
and Guidelines for
the Protection of
Human Subjects
of Research

Belmont Report Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research (1978)

- Stanovuje základní principy, jimiž se vědci a společnost řídí při hodnocení účasti jedinců jako subjektů výzkumu morálně ospravedlnitelným způsobem
- Vyjádření těchto principů shrnuje základy etických tradic západní kultury

http://videocast.nih.gov/pdf/ohrp_appendix_belmont_report_vol_2.pdf

Úcta k lidem

- ⦿ S každým člověkem má být zacházeno jako s autonomní bytostí
- ⦿ Autonomní osoba = dokáže uvažovat o osobních cílech a na základě takových úvah jednat
- ⦿ Sociálních věd se přímo týká nakládání s citlivými údaji. Pro výzkumníky z toho vyplývá nutnost splnění formálních povinností:
  - je nutné si při každém výzkumném rozhovoru vyžádat souhlas informátora (dle zákona subjektu údajů)
  - v případě citlivých údajů (při výzkumu tedy téměř vždy) musí tento souhlas být písemný.

Osobní vs. Citlivý údaj

Osobní údaj

osobním údajem jakákoliv informace týkající se určeného nebo určitelného subjektu údajů. Subjekt údajů se považuje za určený nebo určitelný, jestliže lze subjekt údajů přímo či nepřímo identifikovat zejména na základě čísla, kódu nebo jednoho či více prvků, specifických pro jeho fyzickou, fyziologickou, psychickou, ekonomickou, kulturní nebo sociální identitu

Citlivé údaj

citlivým údajem osobní údaj vypovídající o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, politických postojích, členství v odborových organizacích, náboženství a filozofickém přesvědčení, odsouzení za trestný čin, zdravotním stavu a sexuálním životě subjektu údajů a genetický údaj subjektu údajů; citlivým údajem je také biometrický údaj, který umožňuje přímou identifikaci nebo autentizaci subjektu údajů

Anonymní údaj

takový údaj, který buď v původním tvaru, nebo po provedeném zpracování nelze vztáhnout k určenému nebo určitelnému subjektu údajů

Pokud chce výzkumník sbírat osobní údaje, musí data spolehlivě ochránit před zneužitím, a to především jejich bezpečným uložením s možností přístupu pouze pro oprávněné osoby → formálně se splnění těchto povinností řeší použitím tzv. informovaného souhlasu = typ smluvního ujednání

“

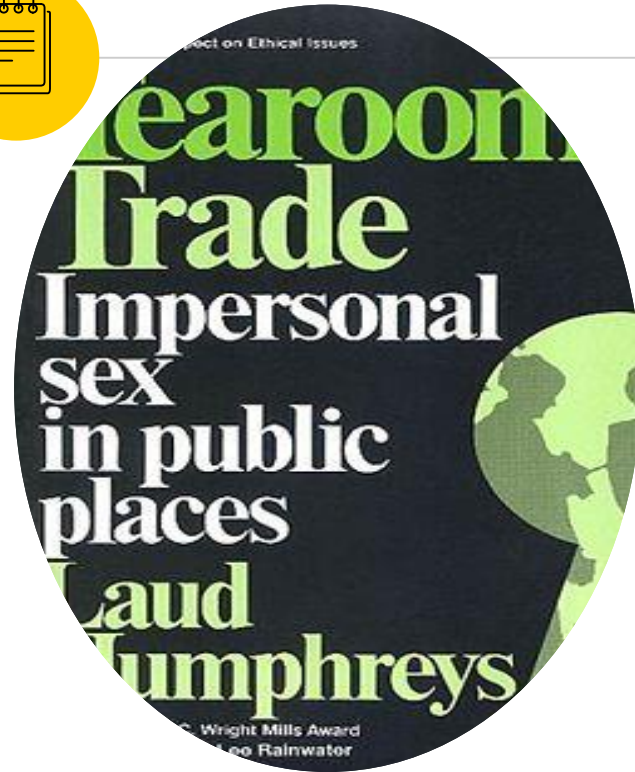
Informovaný souhlas

- neexistuje univerzální prototyp – vždy by měl být sestavena na základě konkrétního výzkumného projektu
- Výzkumník podá o výzkumu **kompletní informace**
- Musí si být **jist, že je subjekt pochopil**
- Účast subjektu je **dobrovolná, kdykoli může být přerušena**

Informovaný souhlas

- Souhlas musí být poskytován svobodně s dostatečným zdůrazněním toho, k čemu je poskytován.
- Mezi oběma stranami výzkumu musí existovat aktivní komunikace - co je od účastníků výzkumu požadováno, a proč je jejich účast vyžadována.
- Je potřeba rozlišovat mezi souhlasem k samotnému výzkumu a souhlasem ke sdílení poznatků třetími stranami, nebo k publikaci.
- ⦿ Musí být podrobně popsáno, jak bude s osobními údaji nakládáno, jak budou data zabezpečena, jakým způsobem budou data anonymizována a kdo k nim bude mít přístup.

Historický exkurz vol. 1:

Robert Allan „Laud“ Humphreys - americký sociolog, který v roce 1970 publikoval disertační práci mapující sociální skladbu skupiny mužů, kteří vyhledávali na veřejných záchodcích anonymní homosexuální partnery – dekriminace některých homosexuálních praktik, problematické nakládání s citlivými údaji

Respektování důstojnosti člověka

- ⦿ Každý člověk si zaslouží úctu = máme na zřeteli jeho zájmy
- ⦿ Tím, že respektujeme druhé, respektujeme i jejich zájmy
- ⦿ Každý jedinec je nejlepším strážcem svých zájmů – zapojování do rozhodování o sobě

Historický exkurz vol. 2:

Philip Zimbardo – Stanfordský vězeňský experiment (1971)

Neškodit a prospěšnost (nonmalaficience a beneficience)

- ⦿ Ochrana subjektu před fyzickým a psychickým poškozením, před nátlakem nebo zneužitím
- ⦿ Potenciální účastník výzkumu se musí rozhodnout pro participaci dobrovolně – musí být ubezpečen, že ho ani získané informace, ani výsledky výzkumu nemohou žádným způsobem poškodit
- ⦿ Maximalizace prospěchu, minimalizace škod

Historický exkurz vol. 3:

Stanley Milgram – Experiment poslušnosti vůči autoritě (1963)

Další principy...

Spravedlnost – ekvita

- Právo na spravedlivé a regulérní chování

Anonymita

- Respektování důvěrného charakteru individuálních informací
- Záruka neidentifikovatelnosti konkrétních osob
- ⦿ Faktická anonymita = výzkumníkovi není známo jméno respondenta
- ⦿ Psychologická anonymita = vyloučení choulostivých otázek
- ⦿ Sociologická anonymita = neidentifikovatelnost osoby v průběhu zpracování dat

Další principy...

Důvěrnost

= nebudou zveřejněna žádná data, která by umožnila čtenáři identifikovat účastníky výzkumu

- Pokud to není možné, neměla by být výzkumná zpráva publikována
- Data by neměla být uložena na volně přístupném místě, nesmí dojít k úniku dat

Role empatie ve výzkumu

<https://www.stream.cz/creative-mornings-prague/10007695-jakub-franc-empathy>

